

1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından saltanatın ilgasıyla birlikte Ahmed Tevfik Paşa kabinesiyle beraber şeyhülislâmlık da ortadan kalktı. Şeyhülislâmlık süresi yirmi günü Damad Ferid Paşa kabinesinde olmak üzere toplam iki yıl bir ay sekiz gündür.

Mehmed Nürî Efendi'nin aslında Millî Mücadele lehinde olduğu ve buna yönelik kararları desteklediği, bu sebeple Londra Konferansı'na İstanbul hükümeti adına katılarak Ankara hükümeti lehine görüşmelerden çekilen Ahmed Tevfik Paşa'nın kabinede yaptığı değişiklik esnasında makamını koruduğu belirtilir. 150'likler listesine dahil edilmemişinde bu tavrının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak meşihatı sırasında Anadolu'daki hareketin ileri gelenlerini âsi kabul ettiğinden Millî Mücadele'ye muhalif sayılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Mehmed Nürî Efendi'nin kendisine emeklilik maaşı bağlanması için yaptığı müracaat Vekiller Heyeti'nin 18 Ocak 1925 tarihli toplantısında görüşülmüş, Damad Ferid Paşa kabinesinde bulunmuş olanlar hakkında "cevâz-ı istihdam kararı verilmemesine" dair daha önce alınmış olan karar gerekçe gösterilerek ona maaş bağlanmamıştır. Ölümünden sonra Diyanet İşleri reisinin imzasıyla İstanbul Müftülüğü'ne gönderilen 14 Kasım 1927 tarihli bir yazıda, durumları incelenmek suretiyle Mehmed Nürî Efendi'nin muhtaç durumda olan çocuklarına maaş verilmesi istenmekle beraber yine benzer gerekçelerle bundan da bir netice çıkmadığı, bütün başvurularına rağmen kızına da maaş bağlanmadığı anlaşılmaktadır. Mehmed Nürî Efendi hayatının son yıllarını Üsküdar'daki yalısında ilgisizlik ve yalnızlık içinde geçirdi ve 30 Temmuz 1927'de vefat etti. Kabrinin Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'nda olduğu kaydedilmektedir.

Mehmed Nürî Efendi'nin şeyhülislâmlığı esnasında verdiği fetvalar, Tarsûsüzâde Mehmed Nürî Medenî imzasıyla *Cerîde-i İlmîyye*'nin bu döneme rastlayan sayılarında yayımlanmıştır (VI/64-68, Rebîülevvel 1339 – Zilhicce 1339; VII/69-79, Safer 1340 – Safer 1341). Onun seferle ilgili hükümlere dair kaleme aldığı *Salât-ı Müsâfir* adlı bir risâlesıyla bir kısmını Arapça, bir kısmını Türkçe olarak kaleme aldığı, şehitlik ve şehitlerle ilgili nakillerden oluşan *Ahkâm-ı Şühedâ* isimli bir başka risâlesinin olduğu belirtilir. Yine ilm-i arûza ilgili *Ta'yîr-i Endelûsî* adlı

Arapça bir eseri ve ilm-i ferâizden bahseden *Tehzîb-i Kavâidi'l-münâseha* isimli Türkçe bir eserinden de bahsedilmektedir (Albayrak, IV-V, 30). Ancak yayımlanmamış olan bu eserlerin isimlerine kütüphane kataloglarında da tesadüf edilmemektedir. Mehmed Nürî Efendi'nin hilâfetle ilgili bir muhtırası olduğu bilinmektedir (Yurdakul, IV/6 [1991], s. 235-248).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, nr. 768; *Sicill-i Osmânî*, IV, 866; *İlmîyye Salnâmesi* (İstanbul 1334), (nşr. Seyid Ali Kahraman v.dğr.) İstanbul 1998, s. 530-532; Danişmend, *Kronoloji*, V, 164; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1951, I, 127; II-III, 346; Behcetî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 77; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 83; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul 1981, IV-V, 29-31; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul 1986, s. 19-20; *Cerîde-i İlmîyye*, VI/64-68, İstanbul Rebîülevvel 1339 – Zilhicce 1339; VII/69-79 (Safer 1340 – Safer 1341); İlhami Yurdakul, "Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Beyefendi ile Şeyhülislam Medenî Mehmed Nuri Efendi'nin Hilâfet Hakkında Muhtıraları", *Divan*, IV/6, İstanbul 1991, s. 235-248.

TAHSİN ÖZCAN

- ┌ **MEHMED PAŞA, Baltacı** ┐
└ (bk. BALTACI MEHMED PAŞA). ┘
- ┌ **MEHMED PAŞA, Bıyıklı** ┐
└ (bk. BIYIKLI MEHMED PAŞA). ┘
- ┌ **MEHMED PAŞA, Cerrah** ┐
└ (bk. CERRAH MEHMED PAŞA). ┘
- ┌ **MEHMED PAŞA, Damad** ┐
└ (ö. 1030/1621)
Osmanlı vezirîâzamı. ┘

İstanbul'da Karagümrük'te öküz nalbantlığı yapan ve vakfiyesine göre adı Ali olan ustanın oğludur (babasının ismi Osmanlı tarihlerinde genellikle Kara Hasan olarak geçer, bu adı Atâf Kara Hüseyin şeklinde kaydeder, s. 615). "Kara" lakabı ve daha çok muhaliflerinin yakıştıması sonucu babasının mesleğinden hareketle "Öküz" lakabıyla da anılır.

975'te (1567) Harem'e girerek burada eğitim gördü. Ardından çeşitli görevler üstlendi. İçkiler kethüdâlığı ve silâhdar-

lık yaptı (1015/1606). I. Ahmed döneminde kendisine vezirlik verildi ve Yemenli Hasan Paşa'nın yerine Mısır beylerbeyi oldu (3 Zilhicce 1015 / 1 Nisan 1607). Bu görevi sırasında ihtilâf halinde bulunan askerî gruplara karşı etkili tedbirler aldı; olaylara karışanları cezalandırdı, halktan çeşitli adlar altında toplanan vergileri kaldırdı. Bu faaliyetleriyle devrin kaynaklarında ikinci Mısır fâtihi olarak adlandırıldı. Dört buçuk yıl "istiklâl üzere" sürdürdüğü Mısır beylerbeyliği döneminde (*Târîh-i Âli Osmân*, s. 43) önemli imar faaliyetlerinde bulundu (Safî Mustafa, II, vr. 119^a-139^a).

Mısır'daki hizmetleri padişah tarafından takdir edilerek İstanbul'a çağrıldı (Receb 1020 / Eylül 1611). Bu arada padişahın kızı Gevherhan Sultan'a namzetliği duyuruldu. İstanbul'da ikameti için Atmeydanı'ndaki İbrâhim Paşa Sarayı tahsis edildi. Kara yoluyla İstanbul'a gelirken Kayserili Halil Paşa'nın yerine kaptanı deryâ olduğuna dair ferman kendisine ulaştı (Şâban 1020 / Ekim 1611). İstanbul'a girişinde törenle karşılandı. Nikâh merasimi esnasında büyük şenlikler yapıldı (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, s. 480-482). Divana ikinci vezir olarak katılan Mehmed Paşa, İstanbul'da bulunduğu sırada İran elçisi Sarı Han'ın Nasuh Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmesi dolayısıyla yapılan törenlere 900 kişilik kuvvetiyle katıldı (1 Şâban 1021 / 27 Eylül 1612). Nasuh Paşa ile Sultan Ahmed'in diğer kızı Ayşe Sultan'ın nikâh törenleri sırasında (20 Şâban 1021 / 16 Ekim 1612) sadrazamın sağdıçlığını yaptı ve padişahın beş ay ikamet etmek üzere Edirne'ye gidişinde İstanbul muhafazalığında bulundu. Padişahın İstanbul'a dönmesinden sonra Malta ve Floransa gemilerinin sahillere tecavüzü ve Silifke yakınlarındaki Ağa Limanı'na saldırıları üzerine donanmayla denize açıldı. Kıbrıs, Trablusşam, Sayda ve Beyrut civarlarında Osmanlı sahillerinin güvenliğini sağladığı gibi Şam beylerbeyi ile irtibatı kesen, göndermesi gereken hazineyi zamanında ve tam olarak İstanbul'a sevk etmeyip isyan eden Ma'noğlu Fahredin ile temas kurarak onun itaatini temin etti, ardından İstanbul'a döndü (*Mehmed b. Mehmed er-Rûmî [Edirneli]nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı*, s. 685).

Mehmed Paşa'nın kaptanlık görevi, muhtemelen İstanbul'a dönüş sırasında donanmadan ayrılan on kadırganın Sisam yakınlarında Floransa gemilerine mağlûp olması sebebiyle alınıp selefi Halil Paşa'

ya verildiyse de onun ikinci vezirliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Nasuh Paşa'nın idamı üzerine 13 Ramazan 1023'te (17 Ekim 1614) sadrazamlığa getirildi (a.g.e., s. 713). İran'a elçi olarak gönderilen İncili Mustafa Çavuş'tan bir haber gelmeyince Şark seferine çıkmakla görevlendirilen Mehmed Paşa, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 23 Rebülevvel 1024'te (23 Nisan 1615) Üsküdar'a geçti (a.g.e., s. 715; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, s. 508-510). Üsküdar'dan hareket ederken İncili Çavuş ile İran elçisi Burun Kâsım Han'ın anlaşma ve hediyelerle Van'a ulaştığı haberi geldiyse de sefer ertelenmedi. Sadrazam Mehmed Paşa kışı Halep'te geçirdikten sonra Rebülevvel 1025'te (Nisan 1616) Maraş, Halep, Trablus ve Adana askeriyeye birlikte buradan hareket edip Anadolu, Rumeli, Diyarbakır ve Erzurum askerlerinin de katılımıyla oluşan büyük bir ordunun başında Erzurum - Kars yoluyla Revan önlerine ulaştı (Ramazan 1025 / Eylül 1616). Yeniçeri ağası Muslu Ağa'nın Halep'te iken Revan'ın bir toprak kale olduğu, içindekilerin kaleyi kolayca teslim edecekleri, dolayısıyla ağır topları ve kale muhasaralarına mahsus silâhları taşımanın gereksiz olduğu yolundaki görüşlerine uyulduğundan kuşatma için malzeme eksikliği ortaya çıktı. Elli beş gün süren Revan muhasarası esnasında büyük zorluk çekildi. Savaslarda üstün hizmetleri görülen yeniçeri ağası Muslu Ağa ile Tekeli Mehmed Paşa'nın şehid olması üzerine askerin kuşatmaya devam etmedeki isteksizliği ve mevsimin ilerlemesi gibi olumsuzluklar dikkate alınarak muhasara kaldırıldı ve Erzurum'a çekilme kararı alındı. Büyük güçlüklerle askerin Erzurum'a ulaşmasından sonra tedbirsizliği sebebiyle Mehmed Paşa azledildi ve yerine Kaptanıderyâ Halil Paşa getirildi (Zilkade 1025 / Kasım 1616).

Mâzul olarak İstanbul'a gelen Mehmed Paşa bir süre İstavroz Bahçesi'nde (Beylerbeyi) ikamet etti (Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, s. 521). II. Osman'ın cülusunun ardından Sadrazam Halil Paşa'nın şikâyeti üzerine azledilen Sofu Mehmed Paşa'nın yerine kaymakamlık görevini üstlendi (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 320; *Târih-i Âl-i Osmân*, s. 44). Beklenen ümitleri karşılayamayan Sadrazam Halil Paşa'nın azledilmesiyle de ikinci defa sadrazam oldu (1 Safer 1028 / 18 Ocak 1619). Cemâziyelevvel 1028'de (Nisan 1619), şahın elçisi Burun Kâsım Han'ın nâme ve hediyelerini sunduğu geniş katılımlı mu-

teşem bir divan toplantısı yapıldı. Bu ikinci sadâretinde sikke tashihiyle hazineyi rahatlatan Mehmed Paşa, Halil Paşa zamanında İran ile yapılan müzakerelerde varılan sonuçların esas alındığı anlaşma akdini sağladı (19 Şevval 1028 / 29 Eylül 1619). Ancak daha sonra Kaptanıderyâ Güzelce Ali Paşa ile anlaşmazlığa düşen II. Osman'ın da uygun görmesiyle görevden alındı (16 Muharrem 1029 / 23 Aralık 1619). Yerine getirilen Ali Paşa eski sadrazamın mallarını müsadere ettirdi (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 337), ardından onu Halep beylerbeyiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Büyük maddî sıkıntılar içerisinde hasta olarak geçirdiği bir buçuk yıllık Halep beylerbeyiliği sırasında iki defadan çok beylerbeyi divanına çıkamadığı gibi bayram yemeklerine de katılmadı; görevlerini yürütmede muhasıl-ı envâl olarak Halep'te bulunan tarihçi Hasanbeyzâde Ahmed Paşa ve kethüdâsı kendisine yardımcı oldu. Çok geçmeden hastalığı ilerleyerek vefat etti. Sağlığında yaptırdığı Şeyh Ebübekir Zâviyesi civarındaki türbesine gömüldü; terekesi vasiyeti üzerine kethüdâsı tarafından İstanbul'da bulunan eşi Gevherhan Sultan'a ulaştırıldı (a.g.e., II, 337). Dul kalan hanımı 24 Muharrem 1031'de (9 Aralık 1621) Vezir Receb Paşa ile, onun idamından (1632) sonra da Siyavuş Paşa ile evlendirilmiştir.

Nesli günümüze kadar devam eden, öldüğü zaman Ali ve Ayşe adlarında iki çocuğu bulunan Mehmed Paşa, Osmanlı tarihinin en buhranlı döneminde önemli görevler üstlenmiş ve devrin kaynaklarında vakarı, haşmeti, saygınlığı, cömertliği ve hayır severliğiyle anılmıştır. Karagümrük, Ulukışla (Niğde), Çatalca, Çanakkale, Kuşadası, Sakız ve Mısır olmak üzere görev yaptığı, uğradığı hemen her yerde sivil, dinî ve askerî pek çok inşaat ve tamir faaliyetinde bulunmuştur. Mevlevî olduğu da bilinen Mehmed Paşa'nın yaptırdığı hayır eserlerinin listesi (Tayyarzâde Atâ Bey, II, 48-51; Gültekin, s. 165-166) gözden geçirildiğinde on civarında cami ve mesjid, vakıf ev, hamam, su kuyusu, su yolu, çeşme, dükkân, fırın, han, mektep, değirmen inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. Bunlardan, hac yolculukları ve şark seferleri sırasında karşılaşılan zorlukları önemli ölçüde ortadan kaldıran Ulukışla Külliyesi ile Karagümrük'te külliye hüviyetindeki hayratı önemlidir. Karagümrük'teki camisi 1729 Balat yangınında bütünüyle yanmış, 1987 yılında aslı ölçülerine uygun olarak yeniden inşa edil-

miş ve ibadete açılmıştır (*Fâtiḥ Câmileri*, s. 83-84). Kuşadası Kalesi'ni yaptıran buraya vakıflar tahsis etmiştir (hem bu vakfi hem diğer vakıflarının 1190'da [1776] yapılan listesi ve kayıtları için bk. *Vakfiye Defteri*, İÜ Ed. Fak. Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nden müdevver kitaplar, yazma, nr. 10).

BİBLİYOGRAFYA :

- Sâfi Mustafa, *Zübdetü't-tavâriḥ*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2429, II, vr. 64^a, 108^a, 119^a-139^a, 173^{a-b}, 174^a-175^b; Atâi, *Zeyli-Şekâik*, s. 615; Ebübekir b. Abdullah, *Şark Seferleri*, Millet Ktp., Ali Emîri, Tarih, nr. 366, vr. 21^b; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târiḥ* (haz. Nezihi Aykut, doktora tezi, 1980), İÜ. Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 57, II (metin), s. 320-322, 326, 336-337; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli'nin Nuhbetü't-tavâriḥ ve'l-ahbâr'ı ve Târiḥ-i Âl-i Osmân'ı)* (haz. Abdurrahman Sağırlı, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 682-685, 713, 715-717, (*Târiḥ-i Âl-i Osmân*), s. 42-44; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târihi* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, s. 443, 480-482, 484-490, 493, 497-498, 502, 504, 506-516, 518-521, 546-556, 560, 604; Peçuyul İbrâhim, *Târiḥ*, II, 342-345, 355, 369-371; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 287, 316, 319, 402, 405; Solakzâde, *Târiḥ*, s. 696; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, İstanbul 1248, s. 513, 523-524, 527-532, 535, 539, 549; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 651; Nâimâ, *Târiḥ*, I, 442; II, 50-58, 137, 144, 157; *Hadikatü'l-vüzerâ*, s. 61-62; Hammer (Atâ Bey), VIII, 142, 156-168; Tayyarzâde Atâ Bey, *Târiḥ*, İstanbul 1293, II, 48-51; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 367-370, 373; Danişmend, *Kronoloji*², V, 29-30, 34, 39, 186; Kerim Yans, *IV. Murad Devrinde Osmanlı-Safevî Münâsebetleri* (doktora tezi, 1977), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 49, s. 37-48, 59-60; M. Çağatay Uluçay, *Padîşahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985, s. 50; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İşkânı*, İstanbul 1987, s. 26, 30, 113; Bekir Küçüköğlü, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 279; *Fâtiḥ Câmileri ve Diğer Târihi Eserler* (haz. Fatih Müftülügü), İstanbul 1991, s. 83-84; W. J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân: 1591-1611* (trc. Ülkün Tansel), İstanbul 2000, s. 171; R. Eser Gültekin, *Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi*, Ankara 2001; M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Mehmed Paşa", *İA*, VII, 581-583; A. H. de Groot, "Mehmed Pasha, Öküz", *El²* (Fr.), VI, 991-992.

MAHMUT AK

MEHMED PAŞA, Dârendeli

(ö. 1198/1784)

Osmanlı sadrazamı.

Dârende'nin önde gelen Cebecizâdeler ailesinden Mahmud Ağa'nın oğlu ve çeşitli bölgelerdeki valilikleri müteakip en son Aydın muhassılı iken vefat eden Dâ-